

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ОСОБЛИВИХ ПОСЛУГ

SERVICE AGREEMENT

Булеца С.Б.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У системі послуг, які є предметом цивільно-правового регулювання, особливими за характером є медичні послуги. Договір надання послуг у сфері медичної діяльності – це змішаний договір. За юридичною характеристикою це є оплатний, консенсуальний або реальний, двосторонній договір. У приватних закладах охорони здоров'я цивільні правовідносини виникають на підставі договору. Об'єктом договору є здоров'я пацієнта. Предметом виступає сама діяльність виконавця. При цьому результат діяльності може бути відокремлений від самого процесу здійснення діяльності.

Ключові слова: виконавець, договір, медична послуга, медичний заклад, об'єкт, предмет.

В системе услуг, которые являются предметом гражданско-правового регулирования, особыми по характеру являются медицинские услуги. Договор предоставления услуг в сфере медицинской деятельности – это смешанный договор. По юридическим характеристикам это оплатный, консенсуальный или реальный, двусторонний договор. В частных заведениях здравоохранения гражданские правоотношения возникают на основании договора. Объектом договора является здоровье пациента. Предметом выступает сама деятельность исполнителя. При этом результат деятельности может быть отделен от самого процесса осуществления деятельности.

Ключевые слова: исполнитель, договор, медицинская услуга, медицинская организация, объект, предмет.

Medical services are special in the system of services that are the subject of civil law regulation. Agreement of grant of services in the sphere of medical activity it an agreement is mixed. After legal description it is a payment, consensus or real, bilateral agreement. In the private institutions of health protection civil law relations appear on the grounds of treaty. The object of treaty is patient's health. The subject is the very activity of the doer. Hence the result of the activity can also be separated from the process of carrying out the activity.

Key words: doer, treaty, medical service, medical institution, object, subject.

Постановка проблеми. Серед послуг, які є предметом цивільно-правового регулювання, на нашу думку, особливими за своєю природою є медичні послуги, надання яких має здійснюватися на договірній основі. Сьогодні державними та комунальними закладами охорони здоров'я надається безоплатна медична допомога. У приватних закладах охорони здоров'я надаються платні послуги за ініціативою пацієнта, тобто за самостійною волею особи. Таким чином, правовою формою відносин суб'єктів, що беруть участь у приватній медичній діяльності, найчастіше є цивільно-правовий договір. Дослідження цього поняття є актуальним у зв'язку зі збільшенням кількості таких приватних закладів.

Однак відносини, що виникають між пацієнтом – споживачем послуги й медичними закладами всіх форм власності, повинні регулюватися нормами цивільного законодавства в рамках як визначення прав і обов'язків сторін, так і їх відповідальності. Така позиція пояснюється тим, що так звана «безкоштовна» медична допомога не свідчить про безоплатність відносин, що виникають. Фінансування безкоштовної медичної допомоги населенню здійснюється за рахунок засобів бюджетів усіх рівнів, засобів обов'язкового медичного страхування й інших надходжень.

Стан опрацювання. Розділ 63 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) присвячений договорам на надання послуг [1]. Питання про місце договору на надання послуг у системі цивільно-правових зобов'язань в юридичній літературі не є однозначним. Так, наприклад, А.Ю. Калбалкін спочатку вважав, що конструкція «договору послуг» узагалі не може застосовуватися [2, с. 44–45, 48]; потім указував, що вони (договори надання послуг) «не можуть бути самостійним типом цивільно-правового зобов'язання» [3, с. 38]. Крім того, він навіть не розглядав їх як самостійний інститут: «Неможливо погодитися з визнанням цих зобов'язань своєрідним правовим інститутом, особливо в умовах, коли в цивільному законодавстві були відсутні норми, що регулювали відносини з надання послуг як таких».

В.К. Єрмолаєв вважає, що у сфері медичного обслуговування достатню питому вагу мають цивільно-правові відносини. Вони можуть виникати як із закону, так

і на основі договору [4, с. 10]. М.В. Кротів вважає, що зобов'язання з надання послуг є самостійним інститутом зобов'язального права [5, с. 89].

Більшість сучасних дослідників вважають, що класичними юридичними фактами, на підставі яких можуть надаватися медичні послуги, є договір про надання послуг і дії в чужих інтересах без доручення [6, с. 153; 7, с. 69].

Дослідники феномена договору звертали увагу на його роль у системі відносин, що складаються в суспільстві в процесі задоволення життєвих потреб людей. Договір характеризується як «гнучка правова форма, в яку можуть «одягатися» різні за характером суспільні відносини» [8, с. 9].

Під договором розуміють і юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання, і саме договірне зобов'язання, і документ, в якому закріплений факт установлення зобов'язального правовідношення [9, с. 428].

«Договір недостатньо розглядати, як тільки юридичний факт, або як сукупність зобов'язань, що породжують його, або тільки як локальний норматив масиву» [10, с. 17–18]. На думку автора, це окремі сторони цивільно-правового договору. Автор розглядає договір як певну структуру системи, де головним елементом є згода сторін.

Використовувані в цивільному обороті договори характеризуються великим різноманіттям і мають як загальні властивості, так і певні відмінності, що дозволяють відмежувати їх один від одного. Виділення загальних рис договорів і відмінностей між ними дозволяє суб'єктам діяльності зробити правильний вибір виду договору, що забезпечує відповідність договору змісту регульованій ним діяльності.

Мета статті – проаналізувати договори надання послуг у сфері медичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Усі договори об'єднуються в класифікаційні групи. Сенс класифікації договорів полягає в тому, щоб на основі правильно вибраних критеріїв розділити договори на групи, що об'єднують договірні зобов'язання зі схожою правовою регламентацією та за ознакою різного правового регулювання.

Одним їх таких критеріїв є спрямованість договірних зобов'язань. Під спрямованістю зобов'язання як системною ознакою договірних права слід розуміти кінцевий

економічний і юридичний результат, на досягнення яких спрямовані основні дії учасників договору.

Предметом медичної діяльності є дії з реалізації прав і обов'язків сторін і відносини, що спрямовані на досягнення поставленої мети. Об'єкт – це те, на що спрямоване виконання зобов'язань. Об'єктом договору, укладеного під час здійснення медичної діяльності, є людський організм, що є унікальним, і кожного пацієнта цікавить комплексне функціонування всіх його органів, тобто всього організму в цілому.

Не можна забувати й слід враховувати мету медичної діяльності – це зміцнення (підтримка) і збереження (відновлення) організму людини в цілому, а також його окремих органів і тканин.

Особливість організму людини полягає в тому, що під час здійснення медичним працівником всіх необхідних і достатніх дій очікуваний ефект лікування може бути не досягнутий, зважаючи на фізіологічні властивості організму конкретної людини, які медичний працівник об'єктивно не міг виявити під час проведення якісного обстеження з використанням усіх сучасних методів. Наприклад, може виявитися підвищена алергічна реакція конкретної людини на певний медичний препарат.

За договором надання послуг виконавець зобов'язується здійснювати певні дії або здійснювати певну діяльність, деякі з них матеріального результату не залишають (наприклад, послуги організацій зв'язку, кіно- й відеообслуговування, спортивно-оздоровчих і освітніх організацій і т. п.), інші ж мають матеріальний результат. Більше того, у рамках одного виду послуги здійснення діяльності або дії може мати матеріальний результат, а може й не мати. Так, медичні послуги з надання стоматологічної допомоги можуть мати такий результат, а терапевтичне лікування – ні; у рамках туристичних послуг здійснюється екскурсійне обслуговування, забезпечується транспортне обслуговування, надається харчування й проживання. Проте всім послугам властива одна загальна ознака – результату передують здійснення дій, що не мають матеріального втілення (стосовно наведених прикладів – медичне обстеження, організація туру й тому подібне), становлять разом із ним єдине ціле. Тому під час надання послуги «продається» не сам результат, а дії, що до нього привели.

Звичайно, корисний ефект послуги залежить як від кваліфікації послугонадавача – лікаря, так і від того, наскільки запущена хвороба, від стану організму пацієнта в цілому, від чутливості організму до лікарських засобів, від супутніх захворювань, що мають місце в пацієнта; потрібно враховувати їх наявність (цукровий діабет, цироз печінки тощо) під час розгляду питання, які саме медичні маніпуляції необхідно й можливо провести.

Можна бачити й чергування медичних заходів під час здійснення медичної діяльності, наприклад, консультація в лікаря – послуга, здача аналізів – послуга й робота, діагностика – послуга, лікування – послуга, робота й т. д.

Таким чином, договір, що укладається під час здійснення медичної діяльності, включає як послугу, так і роботу, і досить часто в складному сплетенні. Усе це говорить і про комплексний характер предмета договору зі здійснення медичної діяльності. У такому договорі може використовуватися «чиста» послуга, тобто предметом є тільки діяльність з певного впливу на організм людини або дії з дослідження організму людини (його органів і тканин), діяльність зі зміцнення (підтримки) організму й збереження (відновлення) організму. У предметі договору щодо надання медичної послуги така діяльність (послуга) може бути сполучена з виконанням робіт, що мають певний результат (матеріальний і нематеріальний). Договір зі здійснення медичної діяльності може бути багатопредметним.

В основному послуга – це певні дії або діяльність виконавця, з яких деякі матеріального результату не дають, інші ж мають матеріальний характер, тобто в рамках однієї послуги здійснення діяльності може мати матеріальний ре-

зультат, а може й не мати. Так, медичні послуги з надання стоматологічної допомоги можуть мати такий матеріальний результат, а терапевтичне лікування – ні. Проте всім послугам властива загальна ознака: результату передують здійснення дій, що не мають матеріального втілення (наприклад, медичне обстеження). Тому під час надання послуги «продається» не сам результат, а дія, яка до нього привела».

А.А. Герц вважає, що медична послуга – це визначена договором або законом дія чи комплекс дій медичної установи (лікаря) – послугодавців, спрямована на діагностику, лікування чи профілактику захворювання, які є самостійним виокремленим об'єктом і мають вартісну оцінку [11, с. 13].

М.І. Брагинський розглядає договори на надання послуг як самостійний тип договорів. Критерієм розділення договорів підряду й послуг він називає предмет договору [12, с. 44–45]. Про необхідність розмежування договору підряду й договору послуг говорили й інші вчені [13, с. 20; 14, с. 17].

Більшість дослідників із питання про правову форму відносин щодо виконання робіт і надання послуг приходять до висновку, що ці відносини повинні належати до різних договірних зобов'язань (відповідно договір підряду й договір відшкодувального надання послуг), і вважають, що в основі розмежування цих договорів лежить предмет договору.

Предметом договору першого типу є результат роботи, який набуває речової форми: створення нової речі, відновлення споживчої вартості існуючої речі (наприклад, за допомогою ремонту, чищення речей і т. д.). Що стосується другого договору, то як його предмет виступає сама діяльність виконавця. При цьому результат діяльності може бути й відокремлений від самого процесу здійснення діяльності [15, с. 17].

На практиці часто трапляються договори, ускладнені елементами різних типів. Є думка, що якщо елементи одного типу договору мають допоміжний характер щодо змісту елементів іншого типу, то в цьому разі не виникає новий договірний тип. Якщо ж договір містить елементи договорів різного типу, які виконують різне навантаження, то він належить до змішаних договорів. Змішаним є договір, в якому поєднуються елементи різних договорів і який служить підставою для виникнення єдиного зобов'язання, що сполучає риси договорів різного виду [16, с. 98].

Заслугує особливої уваги вказівка О.М. Садікова на те, що не слід зводити змішані договори до вже відомого типу договору. На його думку, якщо вказані договори не можна віднести до вже передбачених правом договірних типів, то новий договір, який ще не отримав спеціальної регламентації, підпорядкований загальним положенням зобов'язального права, а за їх недостатності – правилам про найбільш близький договір (у порядку аналогії закону) [17, с. 36; 18, с. 64].

Ці теоретичні висновки знайшли своє віддзеркалення в п. 2 ст. 628 ЦК України. Зокрема, у цій нормі закріплено, що сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору. При цьому норми загальних положень зобов'язального права й норми, присвячені окремим договірним типам, не в усіх випадках можуть вирішити всі питання, що виникають у ході виконання проблеми змішаних договорів, оскільки останні можуть мати певну специфіку. Через це вони потребують самостійного правового регулювання (правового забезпечення).

Під медичною послугою розуміють дії (діяльність) медичної установи (індивідуального підприємця), що має відповідний дозвіл (ліцензію) на дослідження, зміцнення, збереження, відновлення організму людини, його органів і

тканин. Ця послуга і є предметом цивільно-правового договору на надання медичних послуг, договір є багатопредметним [19, с. 143].

А.А. Сироткіна вважає, що медична послуга характеризується як публічний договір, при цьому уточнює, що це не означає одержавлення відносин із надання послуг, але діяльність із надання медичних послуг за своєю природою вимагає особливої уваги з боку держави. Здійснення дій із надання послуг задовольняє не тільки приватний інтерес окремої особи, але й інтерес публічний [20, с. 46].

У той же час будь-яка медична установа не зобов'язана надавати медичну послугу, коли замовник (пацієнт) наповняє на виконання такої послуги, яка або не входить в перелік діяльності медичної установи, або медична установа не має необхідного устаткування, або надання такої послуги, на думку медичного працівника, не тільки недоцільне й нерозумне, але й небезпечне для пацієнта, тобто не збігається очікуваний результат послуги й ступінь небезпеки, який піддається пацієнт.

Вважаємо за необхідне виділити договір на здійснення медичної діяльності в самостійний тип – «договір на надання медичних послуг», в якому відбиваються відмінні особливості складних, багатогранних відносин, що виникають під час здійснення медичної діяльності. У такому договорі предметом може бути «чиста» послуга: вплив на організм людини або дії з дослідження організму людини (органів і тканин), діяльність зі зміцнення (підтримки) організму й збереження (відновлення) організму. У предметі договору з надання медичної послуги така діяльність (послуга) може бути сполучена з виконанням робіт, тобто може мати певний результат (матеріальний і нематеріальний). Договір зі здійснення медичної діяльності може бути багатопредметним.

Істотні умови договору визначають взаємні права й обов'язки сторін у договорі, вони є стрижнем змісту договору, який дозволяє констатувати наявність або відсутність угоди, тобто вони необхідні та достатні для того, щоб договір вважався укладеним [21, с. 132]. Проте законодавче регулювання виділення істотних умов таких договорів відсутнє.

Договір про надання платних медичних послуг має низку особливостей, які відрізняють його від інших договорів про надання послуг. Насамперед договір повинен забезпечувати безпеку медичної послуги для пацієнта. При цьому часто виникає вірогідність проявів побічних шкідливих властивостей медичного впливу (побічна дія лікарських препаратів, ускладнення медичного втручання). Усунути вірогідність проявів шкідливих властивостей медичного впливу виконавець медичної послуги часто не в змозі або ж він повинен відмовитися від цього впливу, тим самим завдаючи шкоди інтересам здоров'я пацієнта, загрозу яким несе патологічний процес. Закон України «Про захист прав споживачів» наголошує, що безпека будь-якої послуги має бути забезпечена так само, як і безпека товару чи роботи, з тією різницею, що для послуг не встановлюються строки забезпечення їхньої безпеки. Тому безпека медичної послуги повинна забезпечуватися виконавцем в процесі її надання, а відповідальність за шкоду може настати незалежно від часу її виникнення. Договір про надання медичних послуг, на відміну від інших договорів про надання послуг, не може містити ініціативних умов, висунутих як обов'язкові пацієнтом, особливо якщо вони об'єктивно нікчемні (суперечать загальноприйнятим у медицині правилам, загрожують негативними наслідками або утруднюють медичний вплив). Ще однією особливістю договору про надання медичних послуг є ініціативне надання виконавцем споживачу інформації за змістом і в об'ємі, який об'єктивно дозволяє прийняти свідоме рішення. Сьогодні в договірній практиці встановилися певні правила складання договорів із надання медичних послуг. Серед нововведень – особливе виділення інформації

для пацієнта в окремий блок договору – інформаційний (це положення застосовується на виконання ст. 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [22, с. 46].

О.В. Крилова вважає, що за договором про надання медичних послуг одна сторона – медичний заклад – зобов'язується за зверненням другої сторони – пацієнта (фізичної особи, яка звернулася за наданням послуги) – надати оплатні або безоплатні послуги з лікування, діагностики, профілактики можливого захворювання тощо [23, с. 57].

О.І. Смотров пропонує договір про оплатне надання медичних послуг визначати як такий договір, у силу якого одна сторона (послугодавець) зобов'язується надати медичну послугу іншій стороні (послугоотримувачу), а послугоотримувач зобов'язується сплатити за це обумовлену винагороду. Зазначений договір є цивільно-правовим договором із певними ознаками публічного характеру, що відображається на змісті суб'єктивних прав і обов'язків його учасників. Цей договір про оплатне надання медичних послуг є основним договором відносно інших договорів про надання певних медичних послуг, від яких мають бути відокремлені договір про надання психіатричних послуг, договір про лікування нетрадиційними медичними способами (наприклад, шляхом біоенергетичного впливу), договір про операцію, спрямовану на зміну статі людини [24, с. 6].

Висновки. Таким чином, медична послуга – це сукупність необхідних професійних дій виконавця медичної послуги, спрямованих на задоволення потреб пацієнта (споживача послуги) у підтримці здоров'я, лікуванні захворювань, їх профілактиці, діагностиці за згодою пацієнта. Виконавець медичної послуги – організація незалежно від її форми власності й організаційно-правової форми, а також індивідуальний підприємець – лікар, що здійснює медичну діяльність відповідно до отриманого дозволу (ліцензії), та інші особи, які здійснюють медичну діяльність. За договором надання медичної послуги одна сторона (медичний заклад) в особі лікаря – виконавця послуги зобов'язується за завданням замовника (пацієнта) надати медичну послугу, дотримуватися етичних і моральних норм у спілкуванні з пацієнтом під час надання послуги, правильно визначити діагноз, призначити лікування й слідкувати за процесом лікування та реабілітацією пацієнта й проінформувати про результат(и) наданої послуги, а споживач (пацієнт) зобов'язується дотримуватися вказівок і призначень лікаря в повній мірі, прийняти й оплатити послугу(и).

Зазначимо, що договір повинен містити: 1) дату та місце укладення; 2) реквізити сторін договору; 3) відомості про медичного працівника; 4) предмет і окремі вимоги договору; 5) організаційні та правові умови надання послуг; 6) права й обов'язки сторін; 7) розмір і порядок розрахунків за надані послуги; 8) відповідальність сторін; 9) порядок розгляду спорів, що можуть виникнути між сторонами в процесі виконання, зміни чи розірвання договору; 10) строк дії договору, внесення змін та припинення його дії; 11) інші умови, що не суперечать законодавству.

Цей договір може бути публічним. За юридичною характеристикою він є двостороннім (оскільки створює права й обов'язки для обох сторін), може бути реальним (наприклад, пластична операція) або консенсуальним, відплатним, а деякі з них – завжди відплатні (договори проведення пластичної операції тощо). Істотними умовами відплатного договору про надання послуг, зокрема, є розмір, строки та порядок оплати послуги (ч. 1 ст. 903 ЦК України).

Деякі послуги можуть надаватися безоплатно, про що необхідно зазначити в договорі, адже відповідно до ч. 5 ст. 626 ЦК України будь-який договір вважається відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не випливає із суті договору. Якщо в договорі про надання послуги нічого не вказано щодо оплати або виходячи з його умов не можна чітко визначити розмір плати, то такий договір вважається відплатним, а ціна послуги визначається, ви-

ходячи зі звичайних цін, що склалися на аналогічні послуги на момент укладення договору (ч. 4 ст. 632 ЦК України).

Ураховуючи вищевикладене, пропонуємо внести зміни до Цивільного кодексу України шляхом доповнення його

окремою главою 63-1, яка б стосувалася договору про надання медичних послуг, чітко визначити істотні умови, суб'єктів, підстави виникнення та припинення, порядок розірвання договору тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України. Верховна Рада України. Київ: Парлам. вид-во, 2009. 207 с.
2. Кабалкин А.Ю. Сфера обслуживания: гражданско-правовое регулирование. Москва: Наука, 1972. 200 с.
3. Кабалкин А.Ю. Услуги в гражданском праве Российской Федерации. Сборник научных трудов, посвященных памяти В.А. Рясенцева. Москва: Юрист, 1995. С. 34–43.
4. Ермолаев В.К. Общетеоретические и гражданско-правовые основы медицинского обслуживания граждан в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1997. 20 с.
5. Кротов М.В. Обязательство по предоставлению услуг в гражданском праве. Львов, 1990. 189 с.
6. Самофал М.М. Підстави виникнення правовідносин з надання медичних послуг. Вісник Вищої ради юстиції. 2013. № 1(13). С. 153–162.
7. Булеца С.Б. Договір медиколатрії. Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 2. С. 68–74.
8. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут 1997. С. 9.
9. Гражданское право / под редакцией А.П. Сергеева и Ю.К. Толстого: СПб., 1996. 728 с.
10. Хохлов В.А. Гражданско-правовая ответственность за нарушение договора: автореферат ... д.ю.н. Саратов. 1998. 40 с.
11. Герц А.А. Медична послуга як об'єкт правового регулювання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2015. № 15. Т. 2. С. 11–13.
12. Брагинский М.И. Договор подряда и подобные ему договоры. Москва, 1972. С. 44–45.
13. Фартхутдинов Я.Ф. Правовая регуляция гарантийного ремонта предметов культурно-бытового назначения. Советская юстиция. 1974. № 9. С. 15–20.
14. Яковлев В.А. Гражданско-правовой договор в сфере обслуживания. Москва: Наука, 1980. 236 с.
15. Кванина В.В. Договор на оказание возмездных услуг. Учебное пособие. Челябинск: Изд-во ЮурГУ, 2002. 98 с.
16. Клейн Н.И. Организация договорно-хозяйственных связей. Москва, 1976. 198 с.
17. Садиков О.Н. Нетипичные институты в советском гражданском праве. Советское государство и право. 1979. № 2. С. 35–43.
18. Собчак А.А. Смешанные и комплексные договоры в гражданском праве. Советское государство и право. 1989. № 11. С. 64.
19. Масалимова А.Р. Природа правоотношений по оказанию медицинских услуг. Российский юридический журнал. 2007. № 3. С. 143–148.
20. Сироткина А.А. Договор предоставления медицинских услуг: особенности правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.03, Москва, 2004. 182 с.
21. Булеца С.Б. Істотні та випадкові умови договору сурогатного материнства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 27(1). С. 129–134.
22. Сахацький С.О. Деякі особливості договірних відносин в медичній діяльності. Медичне право. 2008. № 2. С. 45–48.
23. Крилова О.В. Цивільно-правове регулювання відносин по наданню медичної допомоги: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Одеса, 2006. 209 с.
24. Смотров О.І. Договір щодо оплатного надання медичних послуг: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.